

DOBOS ANDRÁS:

EGY ISMERETLEN KARINTHY-KÉZIRAT

Karinty Frigyes színpadi műveinek eddigi legteljesebb kiadása, a Szépirodalmi Könyvkiadó által 1957-ben közrebocsátott Hököm Színház I. kötetének 605. oldalán „Vérmező” címmel az író *Martinovics* c. versének dramatizált változatát közli. Az idézett cím után egy csillag alatti megjegyzés tűnik az olvasó szemébe: „Színpadra alkalmazta Gaál Béla” (színész, egy időben a Madách Színház igazgatója, majd a Star filmgyár rendezője, később a Belvárosi Színház főrendezője.) Önkéntelenül felötlik a kérdés: Karinty, aki mestere volt a színpadnak és eredeti színpadi művein kívül is több prózai írását önmaga dramatizálta, miért készíttette mással éppen a *Martinovics* színpadi változatát?

Természetesen több magyarázat is elképzelhető. Lehet, hogy Karinty-nak nem is állt szándékában dramatizálni a *Martinovics*-ot, s az erre mégis alkalmas művet Gaál Béla az író halála után dolgozta át színpadra. A *Hököm Színház*-ban közölt változat keletkezésének időpontja ismeretlen, a szöveg több helyütt, néhol igen lényegesen eltér a költemény eredeti szövegétől. („*Számadás a talentomról*”, *Magvető*, 1957.) Kellér Andor, aki a Hököm Színházát sajtó alá rendezte, más változatot nem ismer. Gaál Béla meghalt, ő már nem válaszolhat a felmerülő kérdésre.

A kérdés pedig fokozottan érdekessé válik, amikor kiderül, hogy másik dramatizált változata is fennmaradt a *Martinovics*-nak, — méghozzá olyan változat, amelyet Karinty önmaga készített balladájából. Az eredeti kézirat felfedezésével együtt a kézirat történetét is sikerült megismernem.

1913 őszén az akkor első műsorát játszó új kabaré — a mai Kamara Varieté — vezetői — köztük Dénes István építész-mérnök, a színház tervezője — nagy nehézségekkel küzdöttek, hogy újjáélesszék a halódó kabaréműfajt. Nagy Endre, a magyar kabaré koronázatlan királya becsukta színházát, Párizsba utazott, s nem volt utód, aki íresen maradt helyét betöltse. Konferanszié nélkül nincs kabaré, s ki pótolhatná Nagy Endrét a színpadon? A felmerülő számos név közül egyetlen egy ígérkezett megfelelőnek: Karinty-é. Az ő neve akkor már ismert volt a pesti közönség előtt, feltétlenül a legkiválóbb élő magyar humoristának számított — ő talán még új életet tud adni a kabarénak. Dénes István — aki az író iskola-pajtása volt és azóta is fenntartotta vele a kapcsolatot — vállalkozott arra, hogy beszél elgondolásokról Karinty-val.

Karinty készségesen vállalkozott a feladatra, sőt, nagy gondolatok végrehajtására ösztökölte a kis színház vezetőit. A kabarénak nem szabad megelégednie néhány csattanós, könnyű tréfa előadásával; rövid, komoly, művészi jelenetekkel kell színvonalasabbá tennie műsorát. Ő szívesen vállalná az első ilyenfajta, kísérleti mű elkészítését. Régi elképzelése volt a *Martinovics* ballada dramatizálása, újszerű színpadi megoldásokkal, amelyek fokozottan a mondanivalóra irányítják a néző figyelmét.

A megbeszélést követő napon, (tehát oly rövid idő múltán, amely társszerző bevonását, és a jelenet mással történő feldolgoztatását önmagában is lehetetlenné teszi), Karinty ismételtelent jelentkezett Dénesnél, s letette asztalára a ballada aznap éjjel készített színpadi változatának kilenc oldalas, kézzel írott példányát. Dénes a kéziratot saját felelősségére örökáron megvásárolta az írótól, kifizetvén érte nyolcvan aranykoronát. A színház pedig próbálni kezdte második műsorát, benne az „A ferences apát” című drámai jelenetet. Konferanszié: Karinty Frigyes.

Sajnos, ez a második műsor már nem kerülhetett bemutatásra. A kis színháznak a nyomasztó gazdasági nehézségek hatására be kellett zárnia kapuit. Dénes pedig íróasztalának fiókjába zárta a kéziratot — 45 esztendőig kedves emlékként őrizte — s csak most, kérésünre

gondolt először a nyilvánosságra-hozatalára. A kéziratból megválni — érthető okoknál fogva — mindmáig sem hajlandó.¹

A kézirat — mint már említettem — több helyütt lényegesen eltér a Gaál Béla-féle változattól, és a Számadás a tálentomról kiadásának szövegével sem egyezik. Szavak, verssorok különböznek, szakaszok felcserélődnek, sőt, a kézirat egy teljes olyan versszakot is tartalmaz, amelyik a másik két változatban egyáltalában nem szerepel. Ebben idáig még nem volna semmi különös, Karinty gyakran változtatott, javíttatott írásain, miért ne tette volna ezt éppen kedves, fiatalkori művével. (A három változatnak egyébként a címe is háromféle: a balladái „Martinovics”, a kéziraté: „A jerences apát”, a Gaál-féle variációé pedig: „Vérmező”.) De Karinthynál ez sem egyedülálló jelenség.

A probléma különössége sokkal inkább a három változat egymáshoz való viszonyában rejlik. A most előkerült kézirat néhol az eredeti versszöveggel, néhol inkább a Gaál féle változattal mutat hasonlóságot, de ez a Gaál-változat feltétlenül a Karinty által dramatizált változathoz áll közelebb: a balladaszövegtől sokkal több helyütt eltér. A színpadra-alkalmazás módjának alap gondolata pedig teljesen megegyezik a kéziratéval, csupán részleteiben tér el attól. (Például a dialógusok szerepekre bontásában. Gaál Béla öt szereplővel többet szerepeltet; egyébként pedig nála is van egy teljes versszak, amelyet sem a kéziratban, sem a balladában nem találunk.) Mégis, a két változatot egymás mellé téve elképzelhetetlennek látszik, hogy Gaál az eredeti dramatizáció ismerete nélkül írhatta volna meg munkáját. Az alap gondolat: a két szerzetes beszélgetése, a Martinovics-kép megszólaltatása, a helyszín azonossága — bármennyire kézenfekvő is a ballada szövegének nyomán — nem lehet véletlen. Elképzelhető azonban, hogy Karinty elmondta Gaálnak dramatizálási tervét —, vagy megmutatta egyszer a már elkészült munka másolatát —, s Gaál azt hívén, hogy Karinty végülis nem valósította meg gondolatát, (vagy elveszettnek gondolván a kéziratot), az író elképzelésének szellemében, sőt, annak legszigorúbb tiszteletben tartásával vállalkozott a dramatizálásra. A balladaszövegtől eltérő versszöveg-azonosságok magyarázata talán abban rejlik, hogy Gaál egy másik vers-változat alapján dolgozott, — talán amelyik változat nyomán az eredeti Karinty-dramatizáció is készült. Az igazság kiderítése — úgy gondolom — egyáltalában nem volna érdektelen.

A kézirat eltérései a Gaál-változattól többnyire nem lényegbevágóak, de csaknem mindenütt határozottan jellemzőek Karinthyra. Egyszerűbb színpadképek, kevesebb szereplő, s az éppen ezért kevésbé tördelt, nem annyira feldarabolt versszöveg költőibb, s a súlyosan komoly mondanivalót feltétlenül eredményesebben szolgálja. Több realitás a Martinovics-vallomást körülfogó keretben, a misztikus momentumoknál viszont a misztikum nyíltabb vállalása. A Martinovics-kép megelevenedésénél Karinty a szerzetesek *látomását* írja meg; Gaál a sablonosabb megoldást választja: a barátok önálla elalszanak, álmodnak és felébrednek. A színpad Karinthynál általában kevésbé mozgalmas — ezzel is csak még inkább a költői szövegre terelődik a hangsúly.

A Karintyra jellemző különbségek érdekes taglalásának lehetősége a fenti példákkal a legkevésbé sincs kimerítve. A szövegektérések részletes elemzése azonban — akárcsak a Gaál-változat egyáltalában nem közömbös történetünk felkutatása — irodalomtörténészeink feladata.

A most előkerült szövegváltozatot itt közöljük :

A jerences apát

Drámai jelenet

Szín

Egy jerencesrendű kolostor egyik cellája. Komor bolthajlatok. A falon, oldalt, nagy, sötét-tónusú kép : Martinovics Ignác portrait-je. Két csuhás barát, az egyik elől ül, oldalt, szemben a képpel: a másik a gótives, rácsos ablak mélyedésében, kijelé néz. Idő : 1805, tíz évvel a nagy Martinovics-pőr után. Alkonyat. A papok komoran elgondolkodnak. Az egyik összekulcsolt kezekkel mereven nézi a képet.

¹ Az e cikk megírását követő időben Dénes István is meghalt.

Egyik pap
(*énekel*)

Ó, csudacsöndes, májusi éj!

Alszik remegőn a hűs Duna tükre
Lent fekszik a hold, víz fenekén
Távol a Gellért... messze az éjben

Nyúlnak a sávok, zöld-feketén.
A Várhegy fekete tömbje
Omlik az éjbe vakon
Tompá, rezes fény, alkonyi fény

Visszaverődik az ablakokon.
Májusban az ifjú öröm
Vágytól remegett, vágyától a nyárnak
Éjféliben a hajóhídon át
Suhanni kezdtek az árnyak.

Másik pap
(*az ablaknál*)

(Recitativo)

Éjféliben halk, hideg ujjak
Kopogtak a kőfalon át
Éjféliben horkanva riadt fel
Martinovics, ferences-apát.

Két ájult, kimeredt szem
Meglátta a néma falat —
Zöld sugarak táncoltak
Boltozott öble alatt.

Két lépcső, kockakövekből
Sikátor, hosszú torok —
Ablaktól le a földre
Vonalat húz a nyirok

Most felfutott a falon
Most viszolyogva lenéz
Most koppant — hosszú köröm
Nedves, zöldszínű kéz.

Ablakból visszamered rá
Tele van minden kicsi zug —
Krétafehér az arca
Szája fekete luk.

(*Szünet. Egyre sötétebb lesz.*)

Egyik pap

(*sötétben, borzongva, az emlék hatása alatt*)

A hűs, magos teremben, hogy kongtak a szavak
Lobogtak gyertyalángok, sötét tetők alatt
Ólmos, kifáradt arcok, fehérülő árkusok
Vibráltak, összefolytak, — A jegyző olvasott.

Ó, hogy feküdt a posztón a szürke napvilág!
Hosszú, setét sorokban hallgattak a bírák.
A Hétszemélyes Tábla. — Mögöttük, a falon
Kőarcú Krisztusisten, meredten és vakon.

„Hétszázkilencvenötben... Martinovics... apát...
Királysértés... a császár... röpiratok, ruhák...
Az institutiot bírálták... elleneztek...
Gyűlések... föld alatt... respublikánus eszmék...

„Ez itt... ez konspirált... pincékbe... földalatt...
Forralva titkosan rettentő dolgokat...
Császárt... meg államot... (így sorba szól a vád)
S lefordította titkon a Marseillaise dalát!!
„A Marseillaise dalát!!..” A vén szívek felett
Ó, hogy riadt remegve a nyirkos rémület
Ó hogy vált hamuszínre megrebbenő szemök!
Páris! A Marseillaise! Hétszázkilencvenöt...

(Egészen elsötétült a cella. Távolról zavaros, szilaj melódia, egyre fokozódó. Látomás. A cella sötétjét éles, vörös fény hasítja át. A vörös fényben egy sansculotte septembriseur áll, mintegy átkapja, átveszi, folytatja az utolsó szót)

Sansculotte

(szilajul, vad gúnnyal)

Páris!... A Gréve piacon
Peregve pördül a dob!
Szinte szikrázik a nap
Tarka tömeg kavarog.
Hajrá! Be vígan
Gurigáznak a fők —
Tréfásan szökken a vér
Pörögnek a dobverők.
Hahó! mi gurigázunk!
Hahó! van elég!
Kinek mi köze hozzá?
Adhatjuk, a miénk!!
Púderes szörpamacsokba
Két kövér golyócska, fehér —
Hogy szuszogott Louis Capet
Hogy dült nyakából a vér!!..
Felkeltek a királyok ellenünk
Mi odalöktük a miénk fejét
Danton, polgártárs, elvetve a kocka
Kint a határon Dumouriez!!..
Egyetlen ordítás
Hogy reng a föld belé
„Aux armes, citoyen!
Aux armes!...
Le jour de gloire est arrivé...”

(A vörös fény lassan elhomályosodik, a Marseillaise is lassan elhal a sansculotte ajkán. Most sötét a cella. De már besüt a hold és fényében megelevenedik a Martinovics arcképe. Előrelép a keretből.)

Martinovics képe

(melodráma)

(tompán, nyomasztó bűnbánattal, remegve, elmondja védbeszédét. Hangja ott kezd fokozódni, mikor azokról a hatásokról beszél, amik őt forradalmárrá tették. A végén újra átéli mindezt, dühös eksztázisban többet bevall, mint amennyit kérnek tőle, majd, eszébejutva a kinpad, lihegve, összetörve elalél.)

„Hallgassatok meg. Megtörött szívembe
Nincs szenvedély már... megbékélt, kiholt.
Ó úgy borul a bűnbánat szívemre
Mint börtönöm, e szörnyű, szürke bolt.

Bűnös vagyok... igen... beismerem...
Megtört a borzalom s a börtön —
Bíráim, gyónni akarok
Ó jaj!
Remegve, gyáván, összetörten.
„Beismerem már... Káték és beszédek...
Voltak valóban... Könyvek és írók...
Szabadságról... meg eszmékről... beszéltünk...
S bíráltuk is az institútiót...
A Marseillaise-t lefordítottuk
S amint tehát kitetszett
Megsértettük... igen, beismerem
Ó jaj!
Őfelségét, Ferencet.
„De ifjú voltam és sötét agyamban
Nehéz, riasztó víziók lobogtak

Egyetlen szívnek láttam a világot
Melyben kemény, tömör eszmék lobognak
Ezreknek jajgatása fájt
Vén könyvek, szőzőn...
Belém markolt a Kód
Ó jaj!
Nyírok, hideg közöny.
„Egyszerre jöttek... tompa, halk morajjal
Az alkonyatból... jöttek a szelek...
Párisba tűz... Párisba reng a járda
Párisba vén vasajtók döngenek...
Párisba fortyog a csatorna

Párisba háborog...
S Versailles alatt, a kéjkerteken át
Hahó!
Bög bűzös, éhes, százezer torok!!..
„Kitátott szájjal és zavart szemekkel
A Hatalom dadogva némul el!..
Egyetlen hosszú, véres ordításban
A Nép, a Nép, győzelmet ünnepel!
Halványuló kísértetárnnyak
Lidérc láng, kósza fantom —
Halljátok? Desmoulin's kiált!
Hahó!
S dobog riongva Danton!

Ó ily idők, ó ily napok, s mi látjuk!
Kímondott szó, te büszke és kemény —
Ó hogy riadt meg döbbenő agyamban
A látomás... csak én értettem, én!...
Egy éjjel sírtam... a hideg falakhoz
Útöttem homlokom
Köngottak a falak
Ó jaj!
Kietlen, furcsa hangokon.

„Egy éjjel sírtam... elszorult torokkal
Dühöngve vertem a hideg falat —
— Párisban akkor ünnepelt a konvent
Jourdan sereggel állt Jemappes alatt!
Itthon halálos némaságban
Feküdtek a mezők —
Süket mezők, letarlott messzeség
Ó jaj!
Halk eső, könnyező...

Hogyan? Hiába? Nálunk ezt nem értik?
Ezt meg nem értik nálunk ezt a hangot?
Kilógó nyelvű, föld porába süppedt
Süket baromnép, eltiport bitangok!...
Kiknek fején pompázva ül
A Butaság bíborpalástban
Ó jaj!
S én, hogy figyeljem, = látva-lássam!

„Igen, pincékbe... rejtekezve... én, én...
Vezettem őket... összeesküvés?
Didergő szájjal, táncoló fogakkal
Zöldüljetek! ... ó mind kevés, kevés!
Csikorduljon az ujszoritó
Csavarjátok ki a csuklóimat...
Dögöljetek meg! ... Többet is tudok még!
Ó jaj!
Zuhogjatok, fojtogató falak!...

Egy kardcsapássá, ujjongó szabaddá
A mély erőket... s engem... látvalássák...
Egy kardcsapással elsöpörni innen
Szívek nehéz nehéz lidércnyomását
Kívont acélok büszke harca
Szabad mezőkön zengő háborúk...
Ó jaj!
Krétafehér az arca
Szája fekete luk...

(Összecsuklik. A látomás eltűnik. Hosszú csönd. Az egyik pap feláll és lassan két gyertyát gyújt meg. Leül.)

Egyik pap

(halkan éneklé, álmodozva)

Először Sigrayt vezették köztük el
Szolárctsi felbukott a lépcsőhöz közel
Szentmarjai vadul ellökte a papot
Hajnóczy sirva ment, Óz Pál viaskodott.

Martinovics, így szólnak régi krónikák
Ájult volt amidőn a padra hurcolák
Nyitott, tajtékos ajkán nehéz mosoly, fakó
Két hóna alá nyúlva cipelte a bakó.

Kuszált, vizes haja, sovány gyermek feje
Rácsuklott csendesen a hóhér keblire
S melyet nyirkos pirossal az alvadt vér elöntött
Két karja átölelte szelíden a fatönköt.

(Fejét csendesen két tenyerébe hajtja. Szünet. A gyertya fellobban. Fügőny lassan le.)

Tekintet a kintyűs ellenében
Aki elatottat a nekünk fejt
Fontos polgáriak elérés a hely
Kint a halom élménye!

Egyetlen adata
Közvetlen a föld felé
"Nem ismer, Citoyen!
Azt is is!"

Le jour de gloire est arrivé...

(A város feje kényszerrel
a marseillaise a kényszerrel és sans-
culotte a part. Aki a cella. A
már kint a hold a fegyveres meg-
elrendelt a martiniéri anarchia
Első lépés a kezdet.)

Martiniéri képe

(melodráma)

Hangsúly, nyomatok kint a nappal, kint a
elrendelt a kezdet. Hangsúly a kezdet
fegyveres a kezdet a kezdet
kint a kezdet a kezdet a kezdet
A kezdet a kezdet a kezdet a kezdet
elrendelt a kezdet a kezdet a kezdet
már kezdet a kezdet a kezdet a kezdet
Kezdet, kezdet, kezdet a kezdet.

Egy éjjel nézem... elcsúszott korodra
Dühöngve veszem a hideg falat -
- Péntökön akkor ünnepelt a koncert
Jourdan serényen áll Jemeppe alatt!
Itthon háltok némeszfében
Kérdésed? = merre? -
Várat mindig, lecsúszott meggény
Hétköznap, Gyngere....

Hogyan? Kérdés? Milyen? azt nem érted?
Ért meg nem? értés nélkül, azt a hangot!
Kétség, nyelven, buta a porca, süppedt
Júliet bannom, elhívtok bannom
Kétség fejein pompaine ül
at bannom bannom
O'iai! bannom, bannom, = látra-látra!
O'iai! bannom, bannom, = látra-látra!

Igen, pincés... ujjaime... é... é...
Vereken... é... é...
Vereken... é... é...
Zöldes... é... é...
Cseresznye... é... é...
Kavarsz... é... é...
B... é... é...
O'iai!
Zöldes... é... é...

Egy... é... é...
O'iai... é... é...
O'iai... é... é...